

Földi András

A jogszabályok visszaható hatályának kérdései a római jogban – Márky Tamás kutatásainak tükrében

Örömmel fogadtam el a felkérést, hogy tanulmányt küldjek a Halmai Péter akadémikust köszöntő kötetbe. Az Ünnepeltet mintegy ötödfél évtizede, még az ELTE jogi karán ismertem meg, ahol szakmai pályáját nálam néhány évvel korábban Ő is elkezdte. És bár mindenkor eltérő szakterületen dolgoztunk, az elmúlt évtizedekre visszagondolva nemcsak számos személyes találkozásra, jó hangulatú és tartalmas beszélgetésre tudok visszaemlékezni Halmai professzor úrral, de különféle akadémiai grémiumokban érdemi szakmai kapcsolatba is kerülhettem Vele. Referátumai, hozzászólalásai mindenkor kitűntek a kiváló és széles körű kompetencia, nemkülönben az őszinte ügyszeretet megannyi hiteles jelével. Figyelemmel Halmai akadémikus jogász alapképzettségére és a jogtudomány iránti, a mai napig is töretlen érdeklődésére, merem remélni, hogy az alábbi írás, amely egy, a jogalkotás és a jogtudomány számára minden korszakban komoly kihívást jelentő probléma, a visszamenőleges hatályú jogalkotás római jogi gyökereivel foglalkozik, számot tarthat az Ünnepelt érdeklődésére.

Sáry Pál miskolci professzor a közelmúltban informatív tanulmányt tett közzé a visszaható (másként visszamenőleges) hatályú jogalkotás tilalmának érvényesüléséről a római jogban.¹ Sáry bibliográfiai jelleggel hivatkozik Thomas Marky, vagyis Marton Géza neves tanítványa, Márky (Márki) Tamás 1948-ban Olaszországban megjelent cikkére is.² Nem célom Sáry Pál dolgozatának bírálata, viszont szeretném

¹ SÁRY 2020.

² MARKY 1948.

felhívni a figyelmet a Márky Tamás tanulmányában foglalt értékes gondolatokra, amelyek Sáry dolgozatában nem reflektálódnak.³

Előjáróban álljon itt néhány szó az alább ismertetendő olasz nyelvű tanulmány szerzőjéről. Márky Tamás 1919. október 16-án született Budapesten. Édesapja, Márki Hugó (1879–1949) a közgazdaságtan professzora volt a kassai jogakadémián, majd 1918/1919-ben, valamint 1945-től haláláig budapesti egyetemeken.⁴ Márki Tamás Marton Géza egyik legkiválóbb tanítványaként már budapesti joghallgató korában intenzíven foglalkozott a római joggal. 1946 végén magyar állami ösztöndíjjal Rómába utazott, ahol elvégezte a La Sapienza egyetem római jogi posztgraduális iskoláját. A Rákosi-rendszer brutális kiépülése miatt nem tért haza Rómából, hanem 1949 elején megövezvegyült édesanyjával együtt Brazíliába emigrált. Előbb a római jogegyetemi oktatójaként, majd 1957-től ügyvédként is tevékenykedett São Paulóban. 1967-ben a São Pauló-i állami egyetemen a római jog professzorává nevezték ki. 2005-ben hunyt el.⁵ Születésének 100. évfordulója alkalmából, 2019-ben jeles tanítványának, Eduardo Silveira Marchi São Paulo-i római jogász-professzornak a szerkesztésében emlékkötet jelent meg.⁶

Márky Tamás 1948-as tanulmányának megírása idején a visszamenőleges hatályú jogalkotás kérdése köztudomásúlag azért bírt fokozott aktualitással, mert 1945-ben és azt követően a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények szankcionálását számos ország, köztük Magyarország büntetőjogi jogalkotása is részben a visszaható hatályú jogalkotás segítségével oldotta meg. Márky erre az aspektusra nem utal, ehhez képest tanulmányát a római jogi szakirodalmat illető *status quaestionis* összefoglalásával indítja. Megállapítja, hogy a 20. század első felében a romanisták csak ritkán foglalkoztak a kérdéssel. Korábban a német pandektisták művei érintették e problémát, de azt nem történetileg, hanem dogmatikailag vizsgálták.

A szerző a *status quaestionis* vázolását követően a római jog forrásainak alapján korszakonként tekinti át a jogszabályok visszaható hatályának kérdését. E probléma legkorábbi jogászai reflektálódása Márky szerint az a lopásról szóló, Kr. e. 200 körül keletkezett *lex Atiniával* kapcsolatos jogtudósi vita, amelyről Gellius tudósít.⁷ A jelek szerint Publius Mucius Scaevola, Manilius és Brutus is kételkedett abban, hogy a *lex Atinia* hatálya csak a meghozatala után elkövetett lopásokra terjedt volna ki, a törvény szövegében szereplő *subruptum erit* igealak (*futurum perfectum*) ugyanis nézetük szerint a múltbeli

³ Márky Tamás munkájára tartalmilag is hivatkozik például AVENARIUS 1993: 18 (12. j.); CALZADA 2010: 81 sk. Márky Tamásra közvetlenül ugyan nem, de Calzada cikkére hivatkozik KLINCK 2023: 1128 (42. j.).

⁴ MARKÓ 2002: 503.

⁵ A fentiekre lásd SILVEIRA MARCHI 2019b; HAMZA 2018: 216 skk.

⁶ SILVEIRA MARCHI 2019a: 504.

⁷ Gell. *noct. Att.* 17. 7.

lopásokat is felöleli.⁸ Terminológiaiailag e jogtudósoknál elsősorban az *ante facta* és a *post facta* szembeállításában mutatkozott meg a visszaható hatály reflektálódása.⁹

Ismeretes, hogy egy Pomponiustól származó *Digesta*-fragmentum tanúsága szerint az imént említett három jogtudós alapította meg a *ius civilét*, vagyis ők emelték tudományos színvonalra a római jog művelését. Munkásságuk tudományos színvonalának jele, hogy a visszaható hatály korábban nem reflektált kérdését világosan exponálták.¹⁰

Márky szerint nem állapítható meg, hogy a három korai preklasszikus jogtudós a *lex Atinia* szövegezésének más törvények szövegével való egybevetése, tehát egyfajta nyelvtani értelmezés alapján vitatkozott annak visszaható hatályáról, vagy alapelvei szinten elmélkedtek, figyelemmel arra, hogy a *fides* eszméje éppen az ő idejükben hatolt be a civiljogba.¹¹

Márky szerint a *lex Papiria de sacramentis* és a *lex Plaetoria de iurisdictione* szövegében található, a *posthac* időhatározót tartalmazó kitételek arról tanúskodnak, hogy ezek a *lex Atinához* viszonylag közeli időben keletkezett törvények már kimondottan rendelkeztek saját *pro futuro* hatályukról.¹² A később keletkezett törvényekben még világosabb kitételek, így különösen a *post hanc legem* kifejezés zárja ki azok visszaható hatályát.¹³ Tovább finomította a vonatkozó terminológiát a Kr. e. 169-ben keletkezett *lex Voconia*, amely *expressis verbis* kizárta saját visszaható hatályát.¹⁴

Eltérést jelent a fenti törvényekhez képest a Kr. 123-ban vagy 122-ben keletkezett *lex Acilia repetundarum*, amely az ajándékokat kizsaroló korrupt hivatalnokokat a törvény hatálybalépése előtti cselekményükért *simplum* megfizetésére kötelezte, a törvény hatálybalépését követően azonban már *duplummal* fenyegette őket.¹⁵ Márky megállapítja, hogy ez a rendelkezés formálisan visszaható hatályúnak tűnik, de tartalmilag nem az, mert az adott bűncselekményre nézve a *simplum* megfizetését – tulajdonképpen a gazdagodás megtérítését – már korábbi törvények is előírták, amelyekhez képest a *lex Acilia* nem hozott visszaható hatályú változást.

Mai szemmel nézve talán fokozottan érdekes, hogy Siber német romanista egy 1936-ban megjelent tanulmányában a *lex Acilia* visszaható hatályának tilalmát a korrupciótól korántsem mentes római uralkodó osztály érdekérvényesítő képességével magyarázta.¹⁶

⁸ MARKY 1948: 244.

⁹ MARKY 1948: 254.

¹⁰ Vö. PÓLAY 1962: 30, 34.

¹¹ MARKY 1948: 248.

¹² MARKY 1948: 244.

¹³ MARKY 1948: 245.

¹⁴ MARKY 1948: 247.

¹⁵ MARKY 1948: 246.

¹⁶ SIBER 1936: 48.

Márky kételkedik e magyarázatban, és inkább *afides* elvét látja kauzálisnak. Ugyanakkor előző megállapítását árnyalva, a *lex Acilia* egyik kitételét idézve megjegyzi, hogy a *lex Acilia* saját visszaható hatályát csak a folyamatban levő vagy ítélettel lezárult perekre nézve zárta ki, amiből az következik – bár Márky ezt *expressis verbis* nem teszi hozzá –, hogy a meghozatalát követően indult perekben már a *lex Acilia* szigorúbb szabálya volt alkalmazható akkor is, ha a bűncselekményt korábban követték el. A *lex Acilia* saját *pro futuro* hatályát tehát Márky szerint csak eljárásjogi vonatkozásban mondta ki.

Márky kiemeli, hogy a *lex Atinia* láthatóan a római törvényhozás egy régebbi, fejletlenebb szintjét reprezentálja, amelyhez képest a *lex Acilia* már finomabb jogalkotói disztinzióval való képességet tükröz.¹⁷

Cicero a maga részéről már teljesen elvetette a visszaható hatály kérdésének nyelvtani értelmezésen alapuló megközelítését. Verres elleni 2. beszédében a magánjog területén a visszaható hatály tilalmából indult ki, és példaként – Márky szerint jogászilag kevésbé találóan¹⁸ – éppen a *lex Atiniára* hivatkozott.¹⁹ Cicero konkrétan egy Verres által kibocsátott edictumnak a *lex Voconia* visszaható hatályú alkalmazását elrendelő kitételét bírálta, de Márky szerint megalapozatlanul.²⁰

Cicero e beszédében elvi fejtegetésbe is bocsátkozik arról, hogy a magánjogban – amelyet itt *ius civilének* nevez²¹ – a visszaható hatály tilalma teljeskörűen érvényesül,²² a büntetőjog körében azonban, amikor olyan törvényt alkot meg a népgyűlés, amelynek rendelkezése a közfelfogás szerint már korábban is irányadó volt – ahogy Cicero mondja: amikor a nép valójában nem valamiféle *ius novumot* alkot meg –, lehetségesnek nevezi a visszaható hatályt.²³ Márky példaként számos köztársaságkori büntető törvényt említ, amely a források tanúsága szerint visszaható hatállyal bírt, de hasonló hatállyal bírt a Sulla diktatúrájáról szóló, tehát alkotmányjogi tárgyúnak nevezhető törvény is.²⁴ Márky megjegyzi, hogy a büntetőjogi szabályok visszaható hatályú alkalmazása az ítélettel már eldöntött ügyekben nem érvényesülhetett.²⁵

¹⁷ MARKY 1948: 248.

¹⁸ MARKY 1948: 252 sk.

¹⁹ Cic. *Verr.* 2.1.41.104 sk. Idézi: MARKY 1948: 250. Lásd még Cic. *Verr.* 2.1.45.115. Idézi: MARKY 1948: 257.

²⁰ MARKY 1948: 251, 255. Márky e helyütt megjegyzi, hogy Cicero a visszaható hatály tekintetében is azonosan ítélte meg a törvényeket és az általa *lex annuának* nevezett edictumokat.

²¹ Lásd ehhez még Cic. *top.* 28. Idézi: MARKY 1948: 258. A *ius civile* kifejezés „magánjog” jelentésének kialakulásához vö. FÖLDI 2011: 125.

²² MARKY 1948: 255.

²³ MARKY 1948: 252.

²⁴ MARKY 1948: 253.

²⁵ MARKY 1948: 262.

Ennek kapcsán felmerül az a kérdés is, mennyiben érvényesült a római jogban a *nullum crimen, nulla poena sine lege* elve. A szakirodalom rámutat arra, hogy ez az elv a rómaiaknál csak nagyon lassan és bizonytalanul alakult ki.²⁶ A római büntetőjogi szabályozás kezdetei a *magistratusok* eredetileg körülhatárolatlan *coercitiós* jogának korlátozásaként jelentkeztek. A köztársasági korban a *nullum crimen* stb. elv kialakulása irányában haladt ugyan a fejlődés, de a principátus korában a *cognitiós* eljárás ismét nagyobb teret adott annak, hogy a császári bíróságok belátásuk szerint szabjanak ki az adott esetben általuk igazságosnak tartott büntetéseket.²⁷ A dominátus korában a császári rendeletek már egyre inkább érvényt szereztek a *nullum crimen* stb. elvnek.²⁸ Ennek előzményeként a késő klasszikus jogtudós, Ulpianus már szembeállította a közigazgatási bírságot (*multa*) és a büntetőjogi büntetést (*poena*), hangsúlyozva, hogy a bírságot a hatóság szabad belátása szerint szabja ki, a bíróság azonban büntetést csak a törvényeknek (illetve a császári rendeleteknek) megfelelően szabhat ki.²⁹ Az a tény, hogy a *nullum crimen* stb. elv milyen nehezen alakult ki a rómaiaknál, *argumentum a maiori ad minus* képez arra nézve, hogy a büntető törvények visszaható hatályának tilalma szintén nehezen alakult ki Rómában.

E vonatkozásban megjegyzem még, hogy a büntető eljárásjogi garanciák ma kiemelkedően fontosként elismert szerepéhez képest a régi rómaiaknál alkalmasint nagyobb súllyal esett latba az a megfontolás, miszerint a bűnelkövetők nem méltók arra a méltányos, sőt a pedantériáig menően korrekt bánásmódra, amelyet a visszaható hatályú jogalkotás tilalmának következetes alkalmazása jelent.

Visszatérve Márky Tamásnak Cicero korával kapcsolatos fejtegetésére, Márky megállapítja, hogy a visszaható hatálynak a gyakorlat által nem teljesen egységesen, illetve ingadozóan kezelt kérdését Cicero igyekezett elvi alapokra helyezve tisztázni, de mivel Cicero nem jogtudós, hanem szónok volt,³⁰ magyarázata nem annyira jogász, hanem inkább filozófiai jellegű. Márky ennek kapcsán rámutat arra is, hogy a köztársasági kor végén a politikai erők hatalmi törekvései háttérbe szorították a jogtudománynak az igazságosság alapelve, közelebbről a *fides* központi szerepét hangsúlyozó doktrínáját,³¹ és ezzel összefüggésben viszonylag nagy számban alkottak meg visszaható hatállyal bíró törvényeket.³² Ilyen volt a Clodius által Kr. e. 58-ban megszavaztatott

²⁶ Lásd összefoglalóan BURDESE 1987: 234 skk., 248; ZLINSZKY 1991: 85. Túl optimista képet fest e kérdéstről MOLNÁR 2013: 3 sk.

²⁷ BURDESE 1987: 258 skk., 265 sk.

²⁸ BURDESE 1987: 267.

²⁹ Ulp. D. 50.16.131.1. Vö. RIGÓ 2022.

³⁰ MARKY 1948: 255. Vö. FÖLDI 2012: 227, további szakirodalommal.

³¹ MARKY 1948: 254.

³² MARKY 1948: 253 sk.

lex Clodia de capite civis, amely ugyan általános jellegű szövegezéssel, de egyértelműen a Catilina-féle összeesküvést radikálisan felszámoló Cicero utólagos ellehetetlenítésére irányult azáltal, hogy visszamenőleges hatállyal száműzetéssel sújtotta azokat, akik törvényes eljárás nélkül adtak utasítást egy római polgár kivégzésére.³³

Jóllehet Cicero szerint az általa *lex annuának* nevezett edictumok a visszaható hatály tekintetében is a törvényekhez hasonlóak voltak, Márky úgy véli, hogy a *ius civile* és a *ius honorarium* között a visszaható hatály tekintetében jelentős különbség volt. A törvények rendszerint nem voltak visszaható hatályúak, a praetori edictumok viszont Márky szerint, nem is lévén jogszabályok, visszaható hatállyal bírtak.³⁴ Meggyőző Márkynak az az érve, miszerint egy-egy praetori edictum a praetor hivatali évének kezdetén, január 1-jén (az ősi római naptár szerint eredetileg március 1-jén) lépett hatályba, és az abban foglalt rendelkezéseket a praetor azonnal alkalmazta, értelemszerűen olyan ügyekben is, amelyek jogalapja az edictum hatálybalépése előtt keletkezett.³⁵ Az is észszerű megfontolás Márky okfejtésében, hogy a *praetor ius facere non potest* elvre tekintettel a rómaiak a praetori edictumban, mondhatni, *per definitionem* nem láthattak visszaható hatályú jogalkotást. Márky hangsúlyozza, hogy amennyiben egy peres ügyben megtörtént a *litis contestatio*, azt követően a praetori edictum visszaható hatályú alkalmazásának a formuláris eljárás rendjéből következően már nem volt helye.³⁶

Márky Siber nézetét vitatva leszögezi, hogy Ciceróhoz hasonlóan a késő köztársaság-kori jogtudósok sem a törvényszövegek nyelvtani értelmezése alapján, hanem általánosabb elvi alapon vizsgálták a visszaható hatály kérdését.³⁷

A császárkori jogforrások csak ritkán foglalkoztak a visszaható hatály kérdésével. Az Augustus idején keletkezett *lex Iulia de maritandis ordinibus*ről tudjuk, hogy a *senatori* rendű személyek és *libertinusok* közötti házasságkötés tilalmát kimondó rendelkezésének hatálya a törvény hatálybalépését megelőzően kötött házasságokra is kiterjedt.³⁸ Ugyanakkor Traianusnak egy, az ifjabb Pliniusához írt és a *Digestá*ban (D. 22.3.44 pr.) fennmaradt *epistulájából* arra lehet következtetni, hogy Traianus idején a jogszabályok visszaható hatályának tilalma a jogrend általános alapelvéként érvényesült.³⁹

Márky Tamás szerint annyiban a Marcus Aurelius idején keletkezett, a gyermeknek az anyja utáni előnyösebb törvényes örökléséről rendelkező *SC Orfitianum*

³³ A MARKY 1948: 253 (4. j.) által idézett forráshelyek közül SANTALUCIA 1998: 160 (183. j.) a Dio Cassius 38.14.4-et hitelesként fogadja el, viszont Liv. 103. *periocháját* pontatlannak nevezi.

³⁴ MARKY 1948: 258 sk.

³⁵ MARKY 1948: 262.

³⁶ MARKY 1948: 262.

³⁷ SIBER 1936: 48; vö. MARKY 1948: 255.

³⁸ MARKY 1948: 259.

³⁹ MARKY 1948: 259 sk.

is visszaható hatályú volt, hogy rendelkezéseit csak a jogerős ítélettel, egyezséggel vagy egyéb módon lezárt ügyekre nem lehetett alkalmazni, ehhez képest a *senatus consultum* hatálybalépése előtt megnyílt hagyatékok esetében az új rendelkezéseket főszabályszerűen alkalmazni kellett.⁴⁰ Ulpianus kommentálta a szenátusi határozatnak az „egyéb módon lezárt ügyekre” vonatkozó kitételét, megállapítva, hogy ítélet vagy egyezés hiányában is lezártnak tekintendőek azok a hagyatéki ügyek, amelyeket az érdekelt felek nem kívántak vita tárgyává tenni.⁴¹

A posztklasszikus korban formailag jelentős fejleményt jelent az a *Codex Theodosianus* bevezető rendelkezései közé fölvetett, I. (Nagy) Theodosius által 393-ban kibocsátott *constitutio*, amely elvi élel kimondja, hogy a jogszabályok nem a múltbeli, hanem a jövőbeli dolgokat szabályozzák.⁴² E maxima ellenére magában a *Codex Theodosianus*ban is lehet találni visszaható hatályú constitutiókat. Márky Tamás három ilyen constitutiót idéz a 389 és 415 közötti évekből. Az időben első ilyen constitutio magánjogi, a második büntetőjogi, a harmadik pedig közigazgatási jogi tárgyú.⁴³ Márky szerint e rendeletekből nem lehet következtetést levonni arra nézve, hogy ebben a korszakban milyen elvi alapon és milyen körben tekintették kivételesen lehetségesnek a visszaható hatályú jogalkotást. Márky felhívja a figyelmet arra, hogy ezekből a rendeletekből hiányzik az a *SC Orfitianum*ban megtalálható klauzula, amely szűkítené a visszaható hatályú jogalkalmazás körét.

A *Codex Iustinianus* a Nagy Theodosius-féle általános tilalomról szóló constitutiót nem tartalmazza. Ehelyett a kódex egy kevésbé kiemelt helyén (C. 1.14.7) található meg egy II. Theodosius által 440-ben kibocsátott *novella*, amely ugyan szintén kimondja a jogszabályok visszaható hatályának általános tilalmát, de hozzáteszi, hogy a tilalom alól kivételt képeznek azok a rendeletek, amelyek kifejezett formában rendelkeznek arról, hogy múltbeli és még le nem zárt ügyekre nézve is alkalmazandók. A szóban forgó forrásszövegben szereplő *adhuc pendentibus negotiis* kitétel – amelyet Márky iustinianusi interpolációnak tulajdonít – nemcsak a hatályba még nem lépett jogügyletekre,⁴⁴ hanem általában véve a jogerősen el nem döntött ügyekre is vonatkozik.⁴⁵

Márky joggal állapítja meg, hogy a *nisi* kezdetű mellékmondat a visszaható hatályú jogalkotás tilalmát deklaráló főszabályhoz képest olyannyira általános jelleggel

⁴⁰ MARKY 1948: 260. Másként, de kevésbé meggyőzően AVENARIUS 1993: 19.

⁴¹ Ulp. D. 38.17.1.12; vö. Paul. D. 50.16.229. Idézi: MÁRKY 1948: 261.

⁴² „Omnia constituta non praeteritis calumniam faciunt, sed futuris regulam ponunt.” CTh. 1.1.3 [a. 393]. Az idelfűzött *interpretatio* szerint: „Omnes leges non ea, quae anteriore tempore acta sunt, damnant, sed in futurum observanda constituunt.” Vö. MARKY 1948: 264.

⁴³ MARKY 1948: 266.

⁴⁴ MARKY 1948: 270 szerint ekként, tehát *stricto sensu* értelmezte a vonatkozó szöveget SAVIGNY 1849: 393. Lásd eltérően AVENARIUS 1993: 32 sk.; vö. AVENARIUS 1993: 45 skk.

⁴⁵ MARKY 1948: 270; vö. AVENARIUS 1993: 17.

enged kivételeket, hogy ezáltal messzemenően lerontja a főszabályt.⁴⁶ Márky a *Codex Iustinianus*-ban 9 db olyan, Iustinianus által 528 és 534 között kiadott constitutiót talált, amely saját visszaható hatályáról rendelkezett. Ezek egy általános jellegű rendelet kivételével magánjogi tárgyú rendeletek.⁴⁷

A visszaható hatályú iustinianusi rendeletek sajátossága, hogy – a *Codex Theodosianus*-ban foglalt rendeletektől eltérően – a bírósági ítélettel vagy peren kívül lezárt ügyeket kiveszik a visszaható hatály alól. E tekintetben hasonlóság mutatkozik a *SC Orfitianum*-mal, ami Márky szerint Iustinianus klasszicizmusának jele.⁴⁸

Márky végkövetkeztetése az, hogy a római jog története során a visszaható hatály kérdése a preklasszikus kortól kezdve folyamatosan reflektálódott, és minden korszakban léteztek visszaható hatályú jogszabályok. A római jogtudósok e kérdéskört nem dolgozták ki, és annak megítélése a jogalkotásban ingadozott. A korai preklasszikus korhoz képest a későbbiekben a terminológia, illetve a visszaható hatály szabályozásának részletessége hosszú ideig fejlődést mutatott, a posztklasszikus korban azonban visszaesés következett be. A iustinianusi kodifikáció igyekezett e téren is visszatérni a klasszikus joghoz, de a dogmatikai csúcspontot képviselő *SC Orfitianum*hoz képest a *Codex Iustinianus*-ban szereplő, 440-ből származó *constitutio* a szövegén végrehajtott iustinianusi interpoláció révén sem éri el a klasszikus kori *senatus consultum* szövegének dogmatikai precizitását.⁴⁹

Márky Tamás tanulmánya jól dokumentált forrásadatokkal kimutatja, de expliciten nem konstatálja, hogy Iustinianus visszaható hatályú rendeletei közül egyik sem büntetőjogi tárgyú. Ehhez képest talán nem túl merész azt feltételezni, hogy a iustinianusi jogban már elfogadottá válhatott az a modern felfogás, amely a büntetőjogi szabályozás körében a legkevésbé, illetve csak *pro reo* tartja elfogadhatónak a visszaható hatályú jogalkotást, ami a jogbiztonság szempontjából máig kiemelkedően fontos alkotmányjogi szintű garancia.⁵⁰

⁴⁶ Vö. AVENARIUS 1993: 20.

⁴⁷ MARKY 1948: 267. skk.

⁴⁸ MARKY 1948: 270. Márky nem, a szakirodalom azonban utal arra, hogy az 533. december 16-án kelt, a *Digesta* hatálybaléptetéséről intézkedő *const. Tanta* 23. *caputja* szerint a három iustinianusi törvénykönyvben foglalt rendelkezéseket a folyamatban levő ügyekre is visszaható hatállyal alkalmazni kellett. AVENARIUS 1993: 20 e vonatkozásban csak a *Digesta* és az *Institutiók* visszamenőleges hatályú alkalmazására utal; SÁRY 2020: 268 azonban joggal említi e körben az (első, 529. április 7-én kibocsátott) *Codexet* is, figyelemmel a *const. Tanta* idézett helyén szereplő „una cum nostris constitutionibus” kitételre. *Nota bene*, e szöveghely a *Digestára* és az *Institutiókra* mint *codexekre* utal, a (korábbi) *Codex Iustinianus*t viszont a törvénykönyv ezen hivatalos címe helyett annak tartalmára (a *constitutionokra*) utalva nevezi meg, aminek a hátterében alkalmasint az húzódik meg, hogy Iustinianus a (mindenkori) *Codex*-ben foglalt korábbi császári rendeleteket folyamatosan hatályban levőnek tekintette.

⁴⁹ MARKY 1948: 271; vö. AVENARIUS 1993: 52 (167. j.).

⁵⁰ A jogszabályok visszaható hatályának jogelméleti aspektusaihoz lásd PESCHKA 1999.

Felhasznált irodalom

- AVENARIUS, M. (1993): *Savignys Lehre vom intertemporalen Privatrecht*. Göttingen: Wallstein.
- BURDESE, A. (1987): *Diritto pubblico romano*. Torino: UTET.
- CALZADA, A. (2010): A propósito de la retroactividad de la 'lex Atinia de rebus subreptis'. *RIDA*, 57, 75–92.
- FÖLDI A. (2011): Status, res publica, ius publicum. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 48, 107–133.
- FÖLDI A. (2012): Cicero összes retorikaelméleti művei magyarul. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 49, 227–232.
- HAMZA G. (2018): Márky Tamás (Thomas Marky), a római jog Brazíliában is jól ismert tanára és művelője. *Jogelméleti Szemle*, 3, 216–218. Online: http://jesz.ajk.elte.hu/2018_3.pdf
- KLINCK, F. (2023): Ersitzung (usucapio). In BABUSIAUX, U. et al. (szerk.): *Handbuch des römischen Privatrechts I*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1121–1144.
- MÁRKÓ L. szerk. (2002): *Új magyar életrajzi lexikon III*. Budapest: Magyar Könyvklub.
- MÁRKY, T. (1948): Appunti sul problema della retroattività delle norme giuridiche nel diritto romano. *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano*, 12–13, 241–271.
- MOLNÁR I. (2013): *Ius criminale Romanorum*. Szeged: Pólay Elemér Alapítvány.
- PESCHKA V. (1999): A jogszabály visszaható érvényessége. In *Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata*. Budapest: ELTE ÁJK, 7–23.
- PÓLAY E. (1962): Publius, Mucius et Brutus ... fundaverunt ius civile. *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Poetica*, 9(3), 1–52.
- RIGÓ B. (2022): A büntetőjog történetéből. I. Ókor – középkor. In FÖLDI A. (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest: ELTE Eötvös, 291–319.
- SANTALUCIA, B. (1998): *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano: Giuffrè.
- SAVIGNY, F. C. VON (1849): *System des heutigen römischen Rechts VIII*. Berlin: Veit.
- SÁRY P. (2020): A visszaható hatályú jogalkotás kérdése az ókori Rómában. *Miskolci Jogi Szemle*, 15(1), 261–269.
- SIBER, H. (1936): *Analogie, Amtsrecht und Rückwirkung im Strafrechte des römischen Freistaates*. Leipzig: S. Hirzel.
- SILVEIRA MARCHI, E. szerk. (2019a): *Estudos em Memória do Professor Thomas Marky*. São Paulo: YK Editora.
- SILVEIRA MARCHI, E. (2019b): Thomas Marky – vida e obra, no centenário de seu nascimento (1919–2019). *Revista da Faculdade de Direito. Universidade de São Paulo*, 114, 917–938. Online: <https://doi.org/10.11606/issn.2318-8235.v114p917-938>
- ZLINSZKY J. (1991): *Római büntetőjog*. Budapest: Tankönyvkiadó.